

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARTĂ ZALĂU

**ACTA
MVSEI POROLISSENSIS**

XLII

ISTORIE – ETNOGRAFIE

ZALĂU

2020

EDITOR ȘEF: Dr. Corina BEJINARIU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Horea Pop – redactor-șef

Valer Simion Cosma – responsabil număr curent

Andrei Herța – secretar de redacție

Ábran Ágota – membru

Marin Pop – membru

COLEGIUL EDITORIAL

Dr. Gheorghe LAZAROVICI, Universitatea Eftimie Murgu, Caransebeș, România

Dr. Tiberius BADER, Hemmingen, Baden-Wurttemberg, Germania

Conf. univ. dr. Gelu FLOREA – Departament Istorie Antică și Arheologie, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca (România)

Cercet. șt. I dr. Coriolan H. OPREANU – Institutul de Arheologie și Istoria Artei (Academia Română), Cluj-Napoca, România

Cercet. șt. II dr. Ioan STANCIU – Institutul de Arheologie și Istoria Artei (Academia Română), Cluj-Napoca, România

Prof. univ. dr. Sorin MITU – Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca, România

Prof. univ. dr. Adrian IVAN – Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș Bolyai”, Cluj-Napoca, România

Drd. Dan Octavian PAUL, Muzeul Banatului, Timișoara, România

Dr. Cornel Ban, profesor asociat de Economie Politică Internațională, Copenhagen Business School, Danemarca

Dr. Daniela Gabor, profesoară de Economie și Macro-finanțe, University of the West of England, Bristol, UK

Lect. univ. Dr. Vlad Popovici, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea Babeș-Bolyai, România

Lect. univ. Dr. Sorin Gog, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea Babeș-Bolyai, România

Prof. Dr. Manuela Boatcă, profesoară de Sociologie și directoare a Programului de Studii Globale, Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Germania

Dr. Magda Matache, Harvard T.H. Chan School of Public Health, USA

Dr. Irina Marin, profesoară asistentă în Istorie Politică, Utrecht University, Olanda.

Conf. univ. Dr. Edit Szegedi, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, România

Asist. univ. Dr. Ștefan Baghiu, Facultatea de Litere, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, România

Responsabilitatea pentru conținutul științific al articolelor, pentru formulări și calitatea rezumatelor în limbă străină revine în întregime autorilor.

Imagine copertă: Arhiva Clement Ștefan.

ACTA MVSEI POROLISSENSIS

Anuarul Muzeului Județean de Istorie și Artă Zalău

Orice corespondență referitoare la publicație va fi trimisă pe adresa: MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARTĂ ZALĂU, RO–450042 Zalău. Str. Unirii, nr. 9 Tel.: 004-0260–612223, fax: 004-0260–661706 e-mail: muzeul.zalau@gmail.com	Toute correspondance sera envoyée à l'adresse: MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE SI ARTA ZALAU, RO–450042 Zalău. Str. Unirii, nr. 9 Tel.: 004-0260–612223, fax: 004-0260–661706 e-mail: muzeul.zalau@gmail.com
---	---

© EDITURA POROLISSUM A MUZEULUI JUDEȚEAN

ISSN 1016–2801

Tipar: S.C. MEGA PRINT S.R.L. CLUJ-NAPOCA

CUPRINS – SUMMARY – RÉSUMÉ

IONUȚ MUSCA. <i>IN HONOREM</i>	7
MARIN POP	

PERIFERII LOCALE, PERIFERII IMPERIALE

TRANSYLVANIA ACROSS EMPIRES. MANUELA BOATCĂ AND ANCA PÂRVULESCU INTERVIEWED BY ÁGOTA ÁBRÁN.....	11
--	----

TRANSYLVANIA DINCOLO DE IMPERII. MANUELA BOATCĂ ȘI
ANCA PÂRVULESCU INTERVIEVATE DE ÁGOTA ÁBRÁN

ORGANIZING ECONOMIC GROWTH: ROMANIA AND TRANSYLVANIA ON THE EVE OF THE GREAT WAR.....	15
--	----

CORNEL BAN

ORGANIZAREA CREȘTERII ECONOMICE: ROMÂNIA ȘI
TRANSYLVANIA ÎN AJUNUL MARELUI RĂZBOI

GRUPURI DE PECENEGI PE VALEA MIJLOCIE A TÂRNAVEI MARI.....	31
--	----

ADRIAN NICOLAE ȘOVREA

GROUPS OF PECHENEGS IN THE MIDDLE VALLEY OF TÂRNAVA MARE

„ET MULTA MALA FECERUNT INTER CHRISTIANOS ET INTRAVERUNT TRANSILVANIAM” CRUCIADA DIN ANUL 1514 ȘI ASPECTELE PRIVIND LUPTELE DE LA SOMEȘENI.....	43
---	----

ERICH NORIS SZAKÁCS

„ET MULTA MALA FECERUNT INTER CHRISTIANOS ET
INTRAVERUNT TRANSILVANIAM” THE 1514 CRUSADE AND
THE ASPECTS REGARDING THE SOMEȘENI BATTLES

EXTRAGERE, TRANSFORMARE ȘI COMODIFICARE A NATURII ÎN CONTEXT IMPERIAL ȘI POST-IMPERIAL. INCURSIUNI PRELIMINARE ÎN ISTORIA CĂII FERATE SALVA-VIȘEU..	53
--	----

ANDREI HERȚA, VALER-SIMION COSMA

EXTRACTION, TRANSFORMATION AND COMODIFICATION OF NATURE
IN AN IMPERIAL AND POST-IMPERIAL CONTEXT. PRELIMINARY
EXPLORATIONS IN THE HISTORY OF THE SALVA-VIȘEU RAILROAD

ORADEA, IMPORTANT NOD DE CALE FERATĂ PE RELAȚIA VEST-EST, LA CUMPĂNA SECOLELOR XIX-XX.....	67
---	----

LUCIA MANOLICĂ

ORADEA, AN IMPORTANT RAILWAY JUNCTION BETWEEN WESTERN AND
EASTERN EUROPE, AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES

ANY NEWS ABOUT THE WAR? ROMANIAN MAP CONSUMPTION DURING THE FIRST
WORLD WAR.....73

SILVIU ANGHEL

VREO ȘTIRE DESPRE RĂZBOI? CONSUMUL DE HARTĂ ÎN
ROMÂNIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

OCTAVIAN TĂSLĂUANU ȘI PRIMUL RĂZBOI MONDIAL. CAMPANIA DIN GALIȚIA..... 83

PETRE DIN

OCTAVIAN TĂSLĂUANU AND THE FIRST WORLD WAR.
THE MILITARY CAMPAIGN IN GALICIA

ASPECTE PRIVIND PRELUAREA TRIBUNALULUI SATU MARE ÎN ANUL 1919 95

SĂLCEANU MIHAELA

ASPECTS REGARDING THE TAKING OVER THE SATU MARE COURT IN 1919

ÎNCERCĂRI DE MODERNIZARE A RURALULUI SĂLĂJEAN ÎN ULTIMUL DECENIU AL
PERIOADEI INTERBELICE 123

MARIN POP

ATTEMPTS TO MODERNIZE THE RURAL AREA IN SALAJ
IN THE LAST DECADE OF THE WAR PERIOD

RACISM IN INTERWAR ROMANIAN PRESS. DISSEMINATORS AND INFLUENCES IN
SOCIETATEA DE MÂINE: A CASE STUDY..... 151

FLAVIA CRAIOVEANU

RASISMUL ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ INTERBELICĂ. PROPAGATORI
ȘI INFLUENȚE ÎN *SOCIETATEA DE MÂINE*: STUDIU DE CAZ

FEMEI SUB JURĂMÂNTUL LUI HIPOCRATE. DOCTORIȚELE SĂLAJULUI INTERBELIC 173

MIHAELA SABOU

WOMEN UNDER THE OATH OF HYPOCRATES. THE
DOCTORS OF THE INTERWAR SALAJ

PERIFERII SIMBOLICE: LOCALISM, DEZ-IDEOLOGIZARE ȘI DE-NAȚIONALIZARE ÎN
CLUJUL ROMÂNESC CONTEMPORAN 179

SORIN MITU

SYMBOLIC PERIPHERIES: LOCALISM, DE-IDEOLOGIZATION AND
DENATIONALIZATION IN CONTEMPORARY ROMANIAN CLUJ

ETNOGRAFIE, NUMISMATICĂ ȘI ISTORII LOCALE

TEZAUURUL MONETAR DE LA ȘIMLEU SILVANIEI, SECOLUL XVIII-XIX189

EMANOIL PRIPON

THE MONETARY HOARD OF ȘIMLEU SILVANIEI, 18TH-19TH CENTURY

LIMBA ROMÂNĂ VORBITĂ PE VALEA TÂRNAVEI MARI ÎN TRANSCRIEREA FONETICĂ
REALIZATĂ DE MICHAEL CONRAD VON HEYDENDORFF CEL BĂTRÂN (1773)..... 207

ELA COSMA

ROMANIAN LANGUAGE SPOKEN ON THE TARNAVA MARE
VALLEY IN THE PHONETIC TRANSCRIPT MADE BY MICHAEL
CONRAD VON HEYDENDORFF THE YOUNGER (1773)

ASPECTE DEMOGRAFICE DIN ȚARA OAȘULUI LA FINALUL SECOLULUI AL XVIII-LEA	221
PAULA VIRAG	
DEMOGRAFIC ASPECT OF THE OAS REGION AT THE END OF THE 18 TH CENTURY	
VALORI DE PATRIMONIU TEHNIC LA ORADEA – FRAGMENTE DIN ISTORIA CELOR DOUĂ OROLOGII UNICE ALE BISERICII REFORMATE „ORAȘUL NOU”	231
HOCHHAUSER RONALD	
VALUES OF TECHNICAL HERITAGE IN ORADEA – CHAPTERS FROM THE HISTORY OF THE TWO UNIQUE CLOCKS OF THE REFORMED CHURCH „ORAȘUL NOU”	
NUMĂRUL ȘI MĂRIMEA DEMOGRAFICĂ A LOCALITĂȚILOR DIN PLASA CEHU SILVANIEI (1850–1941)	237
AUGUSTIN-LEONTIN GAVRA	
NUMBER AND DEMOGRAPHIC SIZE OF THE CEHU SILVANIEI REGIONS’ LOCALITIES 1850–1941	
PROTOPOPIATULUI ORTODOX UNGURAȘ ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA. STRUCTURI PAROHIALE, CREDINCIOȘI, PROTOPOPI ȘI PREOȚI	245
COSMIN-CĂTĂLIN LAZAR	
THE UNGURAȘ ORTHODOX ARCHDIOCESE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY. PARISH STRUCTURES, BELIEVERS, DEANS AND PRIESTS	
NOUL URBAN E VECHIUL RURAL. CAZUL ARHITECTURII ȚĂRĂNEȘTI „MODERNE”	257
CAMELIA BURGHELE	
THE NEW URBAN IS THE OLD RURAL. THE CASE OF “MODERN” PEASANT ARCHITECTURE	
COMUNITĂȚILE RURALE DE PE VALEA ALMAȘULUI – IDENTITĂȚI ETNICE.....	271
OLIMPIA MUREȘAN	
THE RURAL COMMUNITIES FROM VALEA ALMAȘULUI – ETHNIC IDENTITIES	

VARIA

RELAȚII CULTURALE DE BUNĂ VECINĂTATE LA FRONTIERA DE NORD-VEST A ROMÂNIEI CU CEHOSLOVACIA. TURNEUL CULTURAL AL CORULUI SMETANA DIN UJGOROD ÎN ROMÂNIA (APRILIE-MAI 1938).....	285
CLAUDIU PORUMBĂCEAN	
GOOD NEIGHBORLY CULTURAL RELATIONS AT THE NORTHWEST BORDER OF ROMANIA WITH CZECHOSLOVAKIA. THE CULTURAL TOUR OF SMETANA CHOIR FROM UJGOROD IN ROMANIA (APRIL-MAY 1938)	
THE HISTORY ALIENATION IN ROMANIA IN '60-'80 OF THE 20 TH CENTURY.....	293
GABRIEL MOISA, LIVIA BUCUR	
ALIENAREA ISTORIEI ÎN ROMÂNIA ANILOR 60-80 AI SECOLULUI XX	

RECENZII

- PETRE DIN, PRIMUL RĂZBOI MONDIAL. *VIAȚĂ COTIDIANĂ ȘI MENTALITĂȚI COLECTIVE*, EDITURA NAPOCA STAR, CLUJ-NAPOCA, 2019.....301
FAZAKAS LASZLO
- JASON HICKEL, DIVIZIUNEA. *SCURT GHID DESPRE INEGALITATEA GLOBALĂ ȘI SOLUȚIILE SALE*, EDITURA IDEA DESIGN & PRINT, CLUJ, 2019, 287 P. 305
VALER-SIMION COSMA

„ET MULTA MALA FECERUNT INTER CHRISTIANOS ET INTRAVERUNT TRANSILVANIAM” CRUCIADA DIN ANUL 1514 ȘI ASPECTELE PRIVIND LUPTELE DE LA SOMEȘENI

ERICH NORIS SZAKÁCS*

„ET MULTA MALA FECERUNT INTER CHRISTIANOS ET
INTRAVERUNT TRANSILVANIAM” THE 1514 CRUSADE AND
THE ASPECTS REGARDING THE SOMEȘENI BATTLES

ABSTRACT: *Through the main targets of the study is to analyze the evolution of the crusade from 1514 in Transylvania, better known in historiography as a peasant revolt. In order to achieve this objective, the study analyzes the main routes the crusade army followed in order to gain more military and economic resources. Nonetheless, another target is to underline the efforts of the noble troops to organize the defensive of the strategic fortresses in Transylvania, in order to stop the seditious tendencies. For this type of analysis we questioned internal and external sources, historical mentions which provide implicit or explicit military or strategic information and also numeral/exact amounts or relative details on the event from 1514.*

KEYWORDS: *Cluj, crusade leader, noble, peasant, voivode, king of Hungary.*

REZUMAT: *Printre principalele obiective ale studiului de față se numără analiza evoluției cruciadei din anul 1514, în Transilvania, cunoscută mai degrabă în istoriografie sub denumirea de revoltă țărănească. Pentru aceasta, ne-am propus să analizăm principalele rute urmate de armata cruciată pentru a consolida mișcarea cu resurse militare sau economice. În aceeași ordine de idei, ne-am propus să analizăm și modul în care trupele nobiliare au organizat defensiva în cadrul punctelor strategice din Transilvania, pentru stingerea focarelor sedițioase. În acest sens, am consultat izvoare interne și externe, mențiuni care ne-au livrat informații strategice implicite sau explicite, dar și detalii privind situația numerică a trupelor implicate în conflict.*

CUVINTE CHEIE: *Cluj, lideri cruciați, nobili, țărani/iobagi, voievod, regele Ungariei.*

Evenimentul din anul 1514 este cunoscut în istoriografie sub denumirea de război țărănesc sau revoltă împotriva nobililor, mișcare condusă de Gheorghe Doja. De fapt, mișcarea din 1514 reprezintă un eveniment mult mai complex, care cunoaște într-un moment cert turnuri de tip sedițios, însă debutează ca o manifestare cruciată. Instituția cruciată, care moștenește tradiția medievală a cruciadelor, păstrând eidetic misiunea recuperării și includerii ariilor geografice specifice istoriei sacre, dar și mutațiile cismarine de după secolul al XIII-lea, adică teritoriile care nu se aflau sub jurisdicția Bisericii Romane, cunoaște și numeroase metamorfoze în debutul secolului al XVI-lea, dar și mai devreme. Unul dintre acestea este reprezentat de prezența Imperiului Otoman, care avansa progresiv și constant în Balcani, devenind un actor imposibil de ignorat atât de către puterile regionale, cât și de către Sfântul Scaun. Așadar, în 3 septembrie 1513, papa Leon al X-lea emite bula de cruciadă *Sacerdotum non solum princeps*, care va proclama cruciada amintită, din anul 1514. Misiunea de *legatus a latere* sau legat din coasta papei,

* Doctorand al Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, la Școala Doctorală „Istorie. Civilizație. Cultură”.

îi revenea arhiepiscopului primat al Regatului Ungariei, cardinalul Bakócz Tamás, care avea misiunea să proclame cruciada, să numească liderii militari ai acesteia și să asigure aportul spiritual și material al ecleziasticilor și laicilor. Gheorghe Doja, căruia adesea istoriografia îi consacră rolul de lider al mișcării, era de fapt unul dintre liderii laici ai mișcării, jucând un rol important în conducerea trupelor cruciate către o mișcare cu final sedițios. După suspendarea cruciadei de către amintitul cardinal și dezavuarea mișcării de către regele Ungariei, Vladislav al II-lea, trupele lui Gheorghe Doja vor continua marșul cruciat, îndreptându-l împotriva nobilimii din Regatul Ungariei, care era considerată principala responsabilă pentru întreruperea cruciadei.

Intrarea trupelor lui Gheorghe Doja în Transilvania, precum și ciocnirile din acest spațiu sunt foarte importante pentru creionarea unei viziuni de ansamblu asupra întregii mișcări. Mai mult, evenimentul din anul 1514 a fost unul de mare amploare, care a afectat un teritoriu întins din Regatul Ungariei. Un număr mare de cetăți și așezări din preajma acestora au fost asediate și cucerite, fie s-au predat trupelor lui Gheorghe Doja. Trebuie să fim conștienți și de faptul că entuziasmul pentru cruciadă a fost în mare parte influențat și de conștientizarea pericolului otoman, Imperiu care recidiva prin cuceriri progresive ale teritoriilor din Balcani.

Pe lista cetățitorilor afectate de conflictul dintre trupele cruciate ale lui Gheorghe Doja și nobilii care încercau să oprească întreaga mișcare, se află și Clujul. Una dintre sursele care fac referire la episodul clujean este lucrarea lui Stephan Stieröchel, cunoscut sub forma latinizată a numelui, Stephanus (în maghiară István) Taurinus, sub titlul *Stauromachia, idest Cruciatorum Servile Bellum. Quod anno ab orbe redempto post sesquimillesimum quartodecimo et Pannoniam et Collimitaneas provincias valde miserabiliter depopulaverat. In quinque libros summatim digestum. Ejusdem Index eorum, quae in hoc opere visa sunt annotatu digniora*. În lucrarea sa, care a cunoscut prima ediție în anul 1519, Taurinus creionează imaginea lui Gheorghe Doja, pe care îl depreciază pentru egoism și grandoare, denunțând alterarea cruciadei din aceste pricini, însă critică și metodele brutale prin care nobilii au intervenit împotriva armatei cruciate și felul în care cruciații au fost executați. Taurinus condamnă orgoliile personale implicate într-un context în care era necesară o atmosferă de altruism și sacrificiu care, dacă nu erau normate de modelul *caritas*-ului, specific cruciadelor clasice, trebuiau impuse măcar de pericolul extern reprezentat de Imperiul Otoman, care era în plină expansiune și care reprezenta nu doar un pericol politic și strategic, ci și un pericol privind unitatea și viabilitatea Creștinătății.

Pentru episodul clujean, importanța majoră a operei, care de altfel aduce în scenă desfășurarea dramatică a luptelor, este dată de lista de nume ale nobililor care au participat la luptă. Pe lângă aceste nume, izvorul are particularitatea de a menționa pentru prima oară prezența și implicarea multiplelor elemente etnice la mișcarea din anul 1514. Așadar, sunt amintiți sașii, a secuii și românii din Transilvania, pe lângă rolul jucat de maghiari; menționate sunt și sacrificiile pe care acestea le-au înfăptuit. Redăm pe această cale versurile autorului:

*Hactenus ancipitis discrimina tristia belli
Pendebant dubiisque volans victoria pennis
Castra Colosbarios vastantia lustrat agellos,
Septima surgebant turgentis cornua lunae
Quando oriens virgo pisces descendere aquosos
Despicit et latas equo libramine lances
Submover et sului protrudit protrudit terga leonis,
En Leonardus adest vice Regulus inclyta gentis
Gloria Barlabasciacae siculosque rapaces
Attrahit in bellum nec inexpectatus in armis
Saxo venit sua per tentoria castra tuentur*

*Ruricolae atque omnes uno ore arma arma tona
Iam pugnae sua signa canunt pugnatur utrisque
Fortiter et prime robusti Saxones Alae
Permixti Vlaccis fato cessere cruento.*

*Diues opus genere excellens re et corpe magnus
Stans Draphius Ianus Iano cum compare Bamphio,
Faxineam validis crispabat viribus hastam,
Qua laterum cratem et Dorfi internodia fregit.*

*En ait en adsum procerum sevissimus ultor
Non mihi te velox Sonipes non castra nec arma
Credibus cripiet propriae plebs prodiga vitae.¹*

Informațiile legate de evenimentele petrecute la Cluj sunt relativ lacunare. Totuși, câteva informații *post factum* sunt semnificative pentru ilustrarea felului în care răsculații au reușit să intre între zidurile cetății. Printre altele aflăm dintr-un document datat în 14 mai 1515, la Bratislava, că la cetatea Clujului a ajuns o armată de cruciați, căreia judele Kalmán András i-a refuzat intrarea. Cruciații au produs multe victime și în hinterlandul Clujului, făcând pagube de mai multe mii de florini. Scrisoarea a fost trimisă de regele Vladislav al II-lea către voievodul Transilvaniei, Ioan Szapolya, și urmărea ilustrarea comportamentului exemplar al judeului, precum și relatarea întâmplărilor². Judele era apreciat de rege pentru faptul că nu a permis intrarea trupelor în Cluj. Mai mult, o căpetenie cruciată a fost capturată și executată împreună cu alți 22 de supuși, prin supliciu public³.

Tot în acest context este amintit și preotul Laurențiu, unul dintre căpeteniile cruciate, încă de la debutul mișcării, care a plecat cu cruciații dinspre Cluj, înspre Oradea, dar a fost prins și executat, iar răsculații care se aflau cu el au fost dispersați brutal. În acest sens, informațiile sunt vagi. Cunoaștem faptul că preotul a fost prezent lângă Cluj cu trupele, dar este imposibilă localizarea și cronologia exactă. De pildă, cunoaștem momentul exact în care acesta a plecat înspre Oradea. Cert este că, printr-o scrisoare din 24 iulie 1514, regele Vladislav îl înștiința pe legatul împăratului Maximilian I, Kövendi Székely Miklos, despre victoria lui Szapolya de la Timișoara, execuția lui Doja și campania împotriva preotului Laurențiu⁴. Pe de

¹ Olomucensis 1519 fol. 34–35; lucrarea a fost tradusă și în limba maghiară de Geréb László, sursă online: <http://mek.niif.hu/02500/02570/02570.htm#7>, data: 09.01.2018, ora: 13:08.

² Expositum extitit maiestati nostre in personis fidelium nostrorum prudentum et circumspectorum Andree Kalmar iudicis anni proxime preteriti ceterorumque universorum civium et incolarum civitatis nostro Koloswariensis, quod quum estate proxime preterita rustici et plebe condicionis hominens ubique ferme per totum hoc regnum nostrum sub nomine cruciate contra nos et hoc ipsum regnum et ad delendam universam nobilitatem insurrexissent plurima et horrenda mala hinc inde exercentes et perpetrantes, nonnulli tandem capitanei ipsorum rusticorum, qui versus Transsilvaniam insurrexant, cum ingenti copia suorum complicum prope civitatem ipsam nostrum Koloswariensem castra metati fuerant... visum eis fuerat capitaneum eorundem cruciferorum cum exigua comitiva ad ipsam civitatem intromittere, qui quum ingress fuissent, temeritate sumpta exititaeque sedicione tandem certa bona nobelium, queiidem metu periculi intolerant, ab hys, apud quorum manus reposita errant et locata, vi extorsissent et depredate fuissent et inter se se sortiti; Monumenta rusticorum 1979, 335.

³ Verum paucis post diebus refrigerato et sedate aliquantisper furore ipso populari quesitaeque aliqua occasione et oportunitate eosdem cruciferos puta principaliorem capitaneum eorum cum viginti duobus servitoribus ipsius captivari fecit, quos tandem ad manus vestras tradidit public supplicio exterminandos, qui mox merita eciam morte perempti esse dicuntur; Monumenta rusticorum 1979, 335.

⁴ Quamvis autem caput huius sedicionis concussum iam sit, ipsa tamen sedicio nondum omnio extinct est. Supersunt enim adhuc multe reliquie, presertim circa Waradinum, ubi tumultuatur adhuc quidam Laurencius presbyter homo flagiciosissimus cum magna turba rusticorum, ad quos dispergendos prefatus waywoda iam profectus est et quantum coniiicere

altă parte, același Laurențiu apare ca înfrânt al trupelor conduse de către Telegdi István, fostul trezorer al regatului, care îl ucide pe preot⁵.

Prezența răsculaților în apropierea localității Someșeni, precum și ciocnirile violente care au dus la vărsare de sânge au fost amintite în mai multe izvoare. Unul dintre acestea este un anuar de la Biblioteca Batthyaneum, din Alba Iulia, în care se află mai multe evenimente referitoare la prima parte a secolului al XVI-lea. Ultimul dintre acestea este chiar anul 1514, cu referire la mișcarea răsculaților, mai precis la evenimentele din 13 iulie. Trupele cruciate sunt amintite ca fiind așezate lângă Someșeni. Ele întâmpină armata nobililor, împotriva căreia încep lupta pe malul Arieșului, mai precis la Oprișani⁶. În urma conflictului, au fost pierdute multe vieți de ambele părți, victimele însumând aproximativ 2000 de oameni⁷. Aceleași informații legate de apropierea răsculaților de Cluj sunt oferite și de relatările judeului Kalmár András, amintite într-o scrisoare a regelui Vladislav al II-lea către voievodul Transilvaniei, Ioan Szapolya, din 14 mai 1515⁸.

Cât privește drumul cruciaților din această regiune, având tabăra așezată în vecinătatea Someșeniului și a Clujului, adică pe malul drept al Someșului Mic, este destul de greu de crezut faptul că cruciații au venit dinspre Oradea, căci Clujul ar fi închis calea acestora. Mai degrabă, am fi tentați să credem că aceștia ar fi venit din părțile sălăjene, din jurul Zalăului. De aici ar fi fost două căi posibile către Someșeni. Primul drum, care ar fi fost cel mai scurt, presupunea parcurgerea văii Nadășului⁹, apoi un viraj la nord-est de Cluj, către Apahida, iar apoi traversarea Someșului Mic. Această cale era cea optimă, însumând aproximativ 100 de km. Pe de altă parte, mai era o cale prin care se putea ajunge la Someșeni, anume trecerea de la Zalău către Jibou, apoi către Dej. De aici, se putea ajunge pe malul stâng direct la Apahida, apoi la Someșeni. Această rută era însă mai lungă, având aproximativ 140 km¹⁰. Deși am fi tentați să credem că ruta cea mai scurtă a fost și cea mai probabilă pentru răsculați, indiciile par să ne indice folosirea celui de al doilea drum. Desigur, simplul calcul de lungime al drumului în contextul nostru poate fi influențat de evoluția evenimentelor și de oportunitățile limitate de deplasare de care beneficiau atât răsculații, cât și armata nobililor. Astfel, printr-o scrisoare din 15 decembrie 1514, emisă la Buda, voievodul Ioan Szapolya se adresează tuturor celor care au facilitat extincția mișcării răsculate din Dej¹¹. Considerăm că aceste mențiuni pot fi referitoare la luptele din iulie, amintite în același an. În aceeași ordine de idei, amintim și prădarea casei familiei ce avea în posesiune satul Codor¹². Mai mult,

possumus tentata cum illis quoque iam res est aut hoc bidou tentabitur, de quo quidem waywode contra illos progressu bene speramus; Monumenta rusticorum 1979, 176.

⁵ Neumann 2015, 134.

⁶ Keresztesmező (magh.).

⁷ Anno Domini MCCCCCXIII surexerunt crucigeri in Ungaria et multa mala fecerunt inter Christianos et intraverunt Transilvaniam in festo sancte Margarete et castra metati sunt in Zamosfalva, exinde advenerunt ad campum Kereztes, hinc reverse sunt iterum ad prenomiatum locum et fecerunt pro elium magnum cum nobilibus et multi ac excellentissimi eorum et ex nobilibus et de... nobilibus et plus quam duo milia interfecti in campo...; Monumenta rusticorum 1979, 162.

⁸ ...nonnulli tandem capitanei ipsorum rusticorum, qui versus Transilvaniam insurrexerant, cum ingenti copia suorum complicum prope civitatem ipsam nostram Koloswariensem castra metati fuerant; Monumenta rusticorum 1979, 335.

⁹ Nádas völgy (magh.).

¹⁰ Neumann 2015, 135.

¹¹ ...scilicet exorte sedicionis per cruciatos una cum aliis cruciatis contra statuta rei publice enormiter se erigentes certas sediciones excitare facereque veriti non fuissent...; Monumenta rusticorum, p. 300; mai departe în același document, voievodul se adresează: Quocirca vobis vicewaywodis nostris parcium ipsarum regni Transsilvanarum necnon castellanis, vicecastellanis, comitibus, vel vicecomitibus et iudicibus nobilium quorumcumque comitatuum, item iudicibus ceterisque iuratis civibus civitatum oppidorumque et villarum cunctisque aliis cuiusvis status et condicionis hominibus in ambitu parcium regni Transsilvanarum...presentibus memoratos cives et hospites prefati oppidi Dees racione premissorum criminum et delictorum hac vice qualitercumque patratorem et commissorum contra formam huius modi graciae nostre in personis aut rebus ipsorum quovis modo turbare molestareque seu dampnificare nullatenus presummatis nec sitis ausi modo aliquali presentibus perlectis exhibenti restitutis!; Monumenta rusticorum 1979, 301.

¹² Kodor (magh.).

se pare că răsculații au distrus și bunurile familiei Temeshelyi Dési, din satul Iclod¹³. În acest sens, regele Vladislav al II-lea cere conventului de Cluj-Mănăștur să rescrie documentele care cuprind posesiunile familiei lui Ioan Dési de Temeshely, într-o scrisoare datată în 24 noiembrie 1514 (*profesto beate Catherine virginis et martiris*), la Buda¹⁴. În 9 decembrie 1514, la Buda, este emis un alt document de către același rege Vladislav, care îi scrie voievodului Transilvaniei, căruia îi cere *libertates oppidorum Des et Torda vocatorum illaesas conservet, qui enim eas tempore insurrectionis amissas regia ex gratia recuperaverunt*¹⁵. Amintite fiind aceste izvoare, este clar că printre țințele răsculaților s-au aflat Dej, Cluj și Turda, unde au și avut loc ciocniri violente. Chiar dacă lipsesc izvoarele considerate oficiale, însemnând cele emise de vreo cancelarie din Regatul Ungariei sau de vreo instituție sau așezământ ecleziastic, ne parvin câteva descrieri care implică un nivel crescut de subiectivitate, dar și o cantitate rezonabilă de documente referitoare la politica de restituire a proprietăților încălcate abuziv de către răsculați, inclusiv mărturiile celor care cereau restituirile posesiunilor și bunurilor prădate de cruciați. Aceste izvoare au un aport important în privința refacerii drumului cruciaților, fie el și într-o manieră relativă.

Astfel, trebuie subliniat faptul că trupele răsculate au parcurs în termen de câteva zile diferență distanța dintre Dej, Cluj și Turda. Dacă informația din documente este acurată și răsculații se aflau în data de 13 iulie lângă Cluj, atunci este foarte probabil ca până în data de 10 iulie ei să fi fost prezenți la Dej, care se afla la doar 52 de km de Cluj, iar dacă nu s-au odihnit la Someșeni, atunci foarte probabil la 15 iulie ei erau deja la Turda, adică la 43 km distanță de Cluj¹⁶.

Dacă ținem cont de faptul că preotul Laurențiu a fost unul dintre viceconducătorii lui Gheorghe Doja, atunci trebuie să facem o corelare cu întreaga mișcare cruciată și cu drumul parcurs de grosul trupelor lui Doja. Astfel, asediul Nădlacului de către trupele lui Doja, iar în același timp, așezarea taberei de cruciați lângă Oradea și apoi asediul și ocuparea acesteia, au funcționat într-o stratagemă premeditată de către cei care conduceau cruciada. Ne este greu să ne imaginăm că răsculații nu au așteptat un răspuns din partea nobililor, iar cel al cărui răspuns era cel mai previzibil în această situație era voievodul Transilvaniei. Astfel, pentru a putea rezista trupelor sale, era necesară o strategie cu mai multe puncte de atac, pentru a-l obliga pe Szapolya să își împartă trupele, fapt care putea să scadă din șocul și eficiența intervenției. Acest lucru s-a și întâmplat, voievodul lăsând o parte din trupe la Deva, pentru a putea ține piept unui eventual atac din partea trupelor de pe valea Mureșului, conduse de Gheorghe Doja, iar cealaltă parte a fost convocată la Aiud. Referitor la distribuirea trupelor lui Doja, ne-a parvenit un document emis la cetatea Szentlőrinc, în 16 iunie 1514, în care sunt precizate cele două rute de atac, pregătite de acesta, plus o mai lungă listă de comitate care au fost afectate de răscoală, inclusiv prădarea târgului Hatvan. Scrisoarea este semnată de către *Universitas nobilium Newgradiensis, Honthensis, Pesthiensis et Hewesiensis comitatum*, fiind adresată nobililor din comitatul Abaúj. Nobilii refugiați la Szentlőrinc cereau ajutorul celor din Abaújvár, denunțând ferocitatea trupelor cruciate și abuzurile acestora. Gravitatea situației și disperarea nobililor amintiți este surprinsă în rândurile scrisorii, prin interogarea retorică *Putantne dominaciones vestre se se salvos permanere, si nos periclitabimur?* Aceeași nobili continuă exclamând: *Quod Deus avertat!* Astfel, nobililor din Abaúj le este înfățișată prin această scrisoare situația devastatoare din comitate

¹³ Nagyiklód (magh.).

¹⁴ Printre posesiuni sunt amintite: Waskapw, Posa et Erdegkwth in de Doboka necnon totalium porcionum possessionarium in possessionibus Iklod, Poklosthelke, Losad, Olnak, Budya, Hydalmas, Zenthgyergh, Chebernye et Warmezew in eodem de Doboka, item Zenthwan, Pynthek et Gyrolt in de Zolnok Interiori et Ewr vocatis in de Colos comitatibus partium regni...; mai departe în același document: quibus gens rusticana per hoc ipsum regnum...insurgens varia maleficia, enormitates et alia multiplicia malorum genera patret, per ipsam eandem gentem rusticam partim conflagrata, partim vero dilacerata vel aliter dispersita dicuntur...nove donacionis titulo introducatur; Monumenta rusticorum 1979, 289.

¹⁵ Expositum est maiestati nostre pro parte et in personis fidelium nostrorum universorum civium et inhabitatorum oppidorum nostrorum Dees et Thordensis gravi cum querela...quod scilicet rusticis, qui in partibus illis Transsilvanensibus nuper insurrexerant, adhesissent, nam et his quoque diebus proxime preteritis; Monumenta rusticorum 1979, 299.

¹⁶ Neumann 2015, 136.

precum Bihor, Békés, Zarand, Arad, Cenad sau Timiș, fiind avertizați că trupele cruciate au incendiat și comitatele Heves, Solnocul Exterior sau Pest. Așadar, tuturor celor cărora se adresează scrisoarea li se cere să mobilizeze cât mai repede trupe, pentru a putea da un răspuns cruciaților, rugăminte surprinsă și în sintagma *Pro Deo igitur dominaciones vestre festinent, ne pereamus, nam periculum est in mora!*¹⁷. Toate aceste rugăminti trimise de către nobilii comitatelor amintite către cei din Abaúj, dar și către ceilalți nobili ai regatului au fost încoronate de vorbele poetului Horațiu, citit și citat de către nobilii refugiați la Szentlőrinc. Mai precis, aceștia enunță: *Et quia secundum poeticum verbum: „tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet”*¹⁸. Deși documentul păstrează doar descrierea *secundum poeticum verbum*, fără a pomeni numele poetului roman, acestea sunt de fapt cuvintele adresate de poet amicului său, Maximus Lollius, cuprinse în cartea I, epistola 18, în care îi subliniază acestuia, printre altele, esența conceptului de *aurea mediocritas*¹⁹.

Revenind, preotul Laurențiu trebuia să își conducă trupele către nordul Transilvaniei, prin Sălaj, de unde începea să atace mai multe cetăți, îndreptându-se înspre Cluj, prin Pasul Craiului²⁰. Nu știm dacă Laurențiu avea informații privind defensiva organizată de nobili privind apărarea cetăților din Transilvania. Probabil se aștepta la o oarecare rezistență, dar ne scapă detaliile legate de disponerea trupelor, în sensul responsabilității strategice generată de un calcul exact. Márki Sándor, oferă o estimare în jurul numărului de 3000–3500 de oameni conduși de Laurențiu²¹. Nu cunoaștem nici felul în care s-a organizat defensiva, dar ne este greu să ne gândim că nu au avut loc măcar încercări de stăvilire a trupelor preotului. Cunoaștem, de pildă, faptul că Telegdi István a fost implicat în luptele din vecinătatea Clujului, însă nu știm exact împrejurarea. În schimb, cunoaștem faptul că în drumul preotului Laurențiu a căzut și

¹⁷ Rusticana enim servicia sub nomine cruciate vel – ut reccius dican – cruciatorum ductu illius Georgii Zekel publici predonis et tanti mali capitis adeo efferbuit, ut ultra Ticiam a flumine Morosii usque Waradinum et Debreczen omnes fere nobiles exterminavit et hoc idem eciam de nobis factum fuisset, nisi miserator et misericors Dominus nostre miserie compaciens cruento certamine de illis victoriam nobis et triumphum iam pridem ante oppidum Pazoth prestitisset...ut terram inter Danubium et Ticiam existentem a Zegedino usque superiores regni partes pacatam esse existimabamus nec aliquid adversum nos per rusticos iam moliri audiebamus. În același document mai sunt amintite:... ad oppidum Hatwan venire et inde adversus hostium nostrorum cuneos et castra progredi illorumque rabiem et furorem favente nobis altissimo Deo reprimere dissipareque et eos eradicare queamus, aliter enim brevi actum erit de nobis et omnibus vobis, flamma namque incendii hujusnobiles Byhoriensis, Bekes, Zarand, Orodienensis, Chanadiensis et Themesiensis comitatuum iam absumpsit, que et in Hewesiensi, Zolnok Exteriori ac Pestiensi comitatibus pariter ardere hac ebdomanda cepit et si istos quoque absumpserit, nullum penitus dubium, quin vestrum quoque comitatum propediem succendet et simili incendio peruret; Monumenta rusticorum 1979, 116–117.

¹⁸ Aceste citate nu reprezintă un exemplu izolat pentru vremea supusă atenției noastre. De pildă, papa Leon al X-lea, așa cum am arătat în capitolele anterioare, alege ca text introductiv pentru bula de cruciadă din 3 septembrie 1513, un fragment din textele numite scholia, ale lui Origen din Alexandria, mai precis dintr-un text intitulat De indumentis pontificis et sacerdotum. Alegerea ar putea fi considerată neobișnuită în contextul cruciadelor clasice, ale căror bule de proclamare păstrează fragmente introductive din Vechiul și Noul Testament sau din Sfinții Părinți ai Bisericii. Totuși, aflându-ne într-un context cultural și artistic marcat puternic de trăsăturile specifice Umanismului și Renașterii, studiul textelor antice sau a celor din primele secole creștine nu trebuie să surprindă; Stone 2005, 119; Sintagma era celebră și în perioada cunoscutului medic francez, Guy Patin, decan al Facultății de Medicină din Paris, între anii 1650–1652. Acesta utilizează sintagma, menționând totuși că nu aparține poetului Ovidiu, așa cum probabil circula greșit în perioada amintită, ci poetului Horațiu; a se vedea scrisorile editate de medicul Joseph Henri Réveillé Paris, membru al Academiei Franceze, Gui Patin 1846, 372; Vapereau 1876, 1554.

¹⁹ A nu se înțelege prin această sintagmă mediocritatea de aur. Termenul latin de mediocritas nu împărtășește sensul de astăzi din limba română a cuvântului mediocritate, folosit exclusiv cu sens peiorativ sau depreciativ. În limba latină din perioada în care activa poetul Horațiu, termenul se referă la o stare intermediară, care îl ferește pe om de extreme, la moderație. Termenul aurea nu reflectă sensul de metal prețios, nici nu are legătură cu sensul de apogeu, de maxim posibil, ci se înțelege sensul de optim, dorit;

²⁰ Király-hágó (magh.). Mai este cunoscut și sub denumirea populară de *Erdély kapuja*, adică Poarta Transilvaniei.

²¹ Singura sursă care face referire la vreun număr al oamenilor adunați de preot, care s-au alăturat grosului armatei lui Doja este: Interim venit unus sacerdos Laurencius nomine cum magna caterua (plus) quam duo milia hominum; Szerémi 1857, 31, p. 61; În afara acesteia, nu beneficiem de vreun bilanț numeric care să ne fi parvenit. Nu știm nici dacă toți acești oameni au rămas alături de preot, nici dacă i s-au mai alăturat, sau câți i s-au mai alăturat.

Tileagdul²², posesiune a lui Telegdi István. Opinăm că defensivă în aceste spații să fi fost organizată chiar de Telegdi István, care a fost într-un final ucis de către răsculați²³.

Trupele lui Laurențiu au înaintat la început dinspre Oradea către Săcueni²⁴, care se află la aproximativ 40 de km nord-est, așezare pe care au reușit să o ocupe. După Săcueni, aceștia au pornit către actualul teritoriu al Sălajului, unde au ocupat și distrus mai multe proprietăți²⁵. În privința daunelor produse, răsculații au atacat mai multe sate de pe lângă Zalău, dar nu numai; acestea nu ne-ar permite să trasăm o linie dreaptă în privința modului de deplasare al răsculaților. Mai degrabă, liniile parcurse de aceștia par a fi dispersate, fără o logică de orientare clară, reunificându-se după mici asedii și jafuri. Acest fapt ne duce cu gândul la divizarea efectivelor în grupuri mai mici, care au plecat în direcții diferite²⁶. Acestea fiind spuse, este foarte probabil ca răsculații să fi format mai multe grupuri, care s-au despărțit după Săcueni și s-au reîntâlnit în apropierea Zalăului. Desigur, toate aceste aspecte sunt deducții *post factum*, nefiind vorba despre vreun izvor scris de vreun participant direct la cruciadă, care să menționeze modul în care preotul și-a condus trupele. Putem însă deduce un aspect important din urmărirea drumului parcurs de cruciați. Acesta se leagă de modul în care cruciații acționau în teren, anume dispersarea trupelor, care acopereau astfel un spațiu geografic mai mare, în ciuda scăderii forței de impact. În contextul în care cruciații nu au întâmpinat o rezistență serios încheată, dispersările și reunificările ramurilor de trupe cruciate nu au lăsat descoperite trupele amintitului preot. Lipsa organizării unei defensive minime în unele regiuni, au asigurat o libertate mai mare de mișcare trupelor cruciate.

Pe parcursul întregii mișcări conduse de preotul Laurențiu, cei mai importanți nobili care au participat la defensivă au fost Telegdi István, Somlyói Bátori István și Drágfi Sándor. Primul avea proprietăți în Bihor, al doilea în Crasna, iar al treilea este amintit ca apărând Clujul de răsculați. Organizând defensivă, aceștia au ales să nu se înfrunte cu tabăra lui Laurențiu în apropierea Pasului Craiului, ci s-au retras către Cluj, fiind probabil în inferioritate numerică. Astfel, nu erau avantajați în cazul unui conflict deschis, ci mai degrabă căutau elemente strategice auxiliare, cum ar fi cele geografice sau arhitectonice. În plus, numărul cruciaților nu era cunoscut exact, ci prin intermediul unor aproximări, deci riscul unei intervenții directe era ridicat. Retragerea a avut loc către posesiunile familiei Bánffy, unde s-ar fi putut instala într-un loc favorabil organizării defensivei. În acest caz, s-ar explica și alegerea drumului mai lung către Cluj, care mergea de la Zalău către Dej. Probabil evitarea conflictului cu armatele nobiliare au decis alegerea rutei trupelor lui Laurențiu, susținută și de izvoarele amintite mai sus, care surprind pagube făcute de armata preotului în localități dispuse pe ruta amintită.

Ajunși la Dej, cruciații lui Laurențiu au intrat în oraș, de unde li s-a alăturat, din poziția de lider al participanților dejeni, Ioan Nagy, care a fost înainte jude al orașului. Prezența și aderența la mișcare a acestuia o aflăm chiar de la voievodul Transilvaniei, care anunță de la Buda, 15 decembrie 1514, că iartă implicarea dejenilor în mișcare, anulând orice pedeapsă pentru locuitori. Iertarea nu se aplica însă lui Ioan Nagy, unul dintre căpeteniile mișcării, regele ordonând arestarea lui²⁷. După plecarea din Dej,

²² Mezőtelegd (magh.).

²³ În acest sens, vezi și Neumann 2015, 138.

²⁴ Székelyhid (magh.), mai demult denumit și Podul Săcuilor.

²⁵ Pentru episodul sălăjan: Rusu 1983, 199–204.

²⁶ Pentru aceasta, vezi plângerile și mărturiile depuse după încheierea mișcării, care localizează daunele în localități precum Tășnad, Cig (Csóg), Moiad (Mojád), Doba Mică (Kisdoba), Nușfalău (Nagyfalu), Sub Cetate (Valkóvár)lă; Neumann 2015, 138.

²⁷ Prudentibus et circumspectis iudici et iuratis civibus ac universis hospitibus et celeristis oppidi Deesensis capitibus rebusque et bonis ipsorum universis de et super illis illicitis et ineptis actibus, quibus iidem novissimis hys diebus tempore scilicet exorte sedicionis per cruciatos una cum aliis cruciatis contra statuta rei publice enormiter se erigentes certas sediciones excitare facereque veriti non fuissent, excepto tamen Iohanne Nagh, civi consimiliter eiusdem oppidi Dees, qui inter ceteros in excitandis huiuscemodi malis insignior et quasi omnium scelerum per eos perpetratorum caput fuisse reputatur et dinoscitur, quem serie presentium ubique inventum detineri et detentum nobis reservari iubemus...; Monumenta rusticorum 1979, 300–301; Neumann 2012, 358.

ținta sigură a trupelor a devenit Clujul, dar până la Cluj, răsculații au prădat localitățile dispuse pe ruta aleasă de ei. În cazul în care se alăturau mișcării, daunele erau minore, fiind vorba despre furturi sau fapte legate de problemele de disciplină. În cazul refuzului de aderare la mișcare, deținătorii de posesiuni erau ori executați, ori jefuiți, iar controlul asupra orașului era impus cu forța. Odată ajunși la Someșeni, prima intenție a răsculaților a fost să înceapă negocierile cu Clujul. Acest fapt se datora și stării precare de potențial defensiv pe care îl ridicau zidurile orașului. Negocierile au avut loc în sensul în care se urmărea atașarea conducerii orașului la întreaga mișcare, sau în cazul în care nu se ajungea la acest rezultat, măcar ameliorarea daunelor pe care locuitorii aveau să le sufere în cazul asediului. Episodul nu a rămas fără urmări, orașul fiind păgubit de cruciați cu câteva mii de florini și cu furtul a câtorva cirezi și turme²⁸, care aparțineau locuitorilor, însă vărsarea sângelui nu a ajuns la nivelul altor localități devastate.

În timpul desfășurării evenimentelor de la Cluj, tabăra militară a nobililor era așezată undeva în jurul Aiudului. Voievodul nu se afla însă printre aceștia, căci plecase deja către Timișoara, unde avea să îl înfrunte pe Gheorghe Doja. La fel a făcut și episcopul Transilvaniei, Várdai Ferenc, care pornise în urma voievodului către Timișoara. Episcopul i-a scris însă o scrisoare, în 12 iulie 1514, lui Végedi Imre, *numit provisorii curie nostre*, pentru a-i ordona să strângă cât mai mulți iobagi sub arme, din Gilău²⁹, Cetatea de la Tăuți³⁰ și Alba Iulia, pe care să îi unească *cum aliis nostris* și să îi conducă înspre Drágfi János, care urma să preia conducerea lor³¹. Astfel, episcopul a pornit pe valea Mureșului către vest, ajungând în data de 20 iulie înaintea Aradului, la Frumușeni³². Din corespondența lui Várdai reiese faptul că majoritatea oamenilor săi au rămas la Végedi, iar o mică parte dintre călăreți au plecat pentru a-l escorta către Timișoara. Nu știm însă unde erau așezate exact trupele nobililor din zona Sălajului, dar presupunem că nu erau foarte departe de Cluj. Ceea ce cunoaștem este faptul că trupele adunate la Aiud au pornit către Turda, care se afla la nord, știind că tabăra cruciată se afla la Someșeni. În jurul zilelor de 15–17 iulie, armata cruciată, sau cel puțin o parte din aceasta, ajunge la Oprișani, unde la aflarea veștii că înspre ei se îndreaptă trupele adunate la Aiud, se întoarce către Cluj, apoi pornește către Someșeni, unde se reunește cu toate forțele pe care le avea atunci la dispoziție. Armata nobililor se unifică undeva la sud de Cluj cu trupele venite din Sălaj. Stephanus Taurinus menționează și numele celui care conducea armata nobililor, anume vicevoievodul Barlabási Lénárt, sub formula:

*En Leonardus adest vice Regulus inclyta gentis
Gloria Barlabasciacae siculosque rapaces*

Mai departe, acesta menționează și numele lui Bánffy János sau Drágfi János:

*Diues opus genere excellens re et corpe magnus
Stans Draphius Ianus Iano cum compare Bamphio*³³.

²⁸ Documentul din 14 mai 1514: ...tempore tumultationis rusticorum magna et incredibilia...dampna maxime in abactione omnium pecorum et armentorum suorum in valore aliquot forte milium florenorum perceperunt; Monumenta rusticorum 1979, 336.

²⁹ Gyalu (magh.).

³⁰ Szentmihálykő (magh.); cetate numită și Stâncă Sfântului Mihail.

³¹ Committimus tibi firmisissime, quod quanto plures poteris ex colonis nostris et de pertinenciis Albe, Zenthmihalkewe et de Gyalw levare debeas: cum eis et cum tuis omnibus famulis ad magnificum dominum Ioannem Dragfy fratrem nostrum in persona tua tu ipse vadas et cum eo sis personaliter una cum aliis nostris tamdiu, donec ipse voluerit, eique in omnibus pareas et obedias; Monumenta rusticorum 1979, 156.

³² Localitatea Szódi nu mai există, dar pe locul ei astăzi se află satul Frumușeni (Szépfalu); Monumenta rusticorum 1979, 171.

³³ Taurinus: <http://mek.niif.hu/02500/02570/02570.htm#7>, data: 19.01.2018, ora: 14:13.

Printre căpeteniile armatei nobiliare se număra cu siguranță și Telegdi István, care conform unui izvor scris în Viena, a fost ucis chiar de către preotul Laurențiu în luptele de la Someșeni³⁴. În acest moment avem și prima mențiune referitoare la numărul trupelor lui Laurențiu, care conform știrilor ajunse la Nürnberg prin intermediul foilor volante ale vremii (Flugblätter), a adunat 4500³⁵ de cruciați sub arme, cu care se pregătea să înfrunte armata nobililor. O altă sursă venețiană precizează post-factum că numărul trupelor s-a ridicat la 16.000³⁶. Numărul celor căzuți de ambele părți se ridică conform acelorași surse undeva în jurul a 2000. În ciuda victoriei armatelor nobiliare, sursele amintesc pierderi ale unor nume importante în rândul nobililor, printre care îl amintim pe Telegdi István, dar și pe Bánffy János³⁷. Nu cunoaștem data exactă în care s-au petrecut ciocnirile, însă opinăm că desfășurarea lor înainte de 20 iulie se prezintă aparent problematic³⁸. Victoria a aparținut taberei nobiliare, într-o manieră decisivă, dar nu fără sacrificii semnificative. Este greu de crezut că informațiile legate de o ciocnire destul de importantă, inclusiv din punct de vedere al numărului trupelor implicate, nu ar fi fost înregistrată de niciun izvor imediat după finalizarea acesteia. În momentul intervenției, singura armată autorizată de către rege era cea a nobililor, iar rezultatele sau informațiile de natură logistică erau transmise destul de repede. Este adevărat că trebuie să acordăm atenție și factorilor care ar fi putut împiedica buna circulație a informațiilor, printre care enumerăm contextul general de haos și incertitudine, care a determinat, de exemplu, chiar și circulația lentă a bulei pontificale privind cruciada în Transilvania. În 31 iulie, de pildă, avem corespondență care oferă informații despre revoltă, dar care nu înregistrează nicio mențiune referitoare la luptele de la Someșeni³⁹. Despre lupte, despre victoria nobililor și despre capturarea în viață a preotului Laurențiu, care urmează să fie pedepsit pentru faptele sale, relatează Niccoló de Zuanne, transmițând noutăți despre evenimente către Veneția⁴⁰.

După ce lupta de la Someșeni s-a încheiat cu înfrângerea cruciaților, Clujul și-a deschis porțile, primind armata nobililor. Reprezentantul voievodului, Tornaljai János a fost însărcinat cu judecarea cruciaților capturați pe front⁴¹. După finalizarea luptei, care a fost succedată de cruzimi privind execuția câtorva cruciați, a început o vânătoare a celor care au condus cruciada. Astfel, conform celor expuse de Barta Gábor, preotul Laurențiu s-ar fi refugiat după înfrângere către partea apuseană a Transilvaniei, pornind către Oradea și ajungând în această parte undeva în jurul datei de 24 iulie⁴². Neumann Tibor subliniază faptul că pista conform căreia Laurențiu ar fi pornit către Oradea este eronată, defapt acesta întorcându-se pe drumul pe care a venit cu trupele către Cluj, adică în părțile sălăjene⁴³. Pista deplasării lui Laurențiu către Zalău este susținută și de cronicarul Szerémi György, care susține că acesta a reușit să scape împreună cu câțiva cruciați⁴⁴. Cert este faptul că aceleași știri care ajuns în Germania, la Nürnberg,

³⁴ Cunoscut și sub denumirea de „anonimul din Viena”; Neumann 2015, 141.

³⁵ Borsa 1991–1993, 343.

³⁶ Ancora el se trova da un'altra banda un prete se chiama Lorenzo Pop, el qual é capo de zercha 16.000 de sti villain; Monumenta rusticorum 1979, 193.

³⁷ *Etlich trefflich Herren*; Borsa 1991–1993, 342.

³⁸ Distanța dintre Cluj și Buda era aproximativ de 420 km. Ținând cont de aceasta și de viteza cu care circula informația în perioada respectivă, mai ales dacă era vorba despre relatări strategice de urgență, probabil că intervalul în care ar fi putut ajunge știrile era de 8–9 zile. Astfel, dacă dăm crezare ideii conform căreia luptele au avut loc înainte de 20 iulie, constatăm în urma analizei documentare că informațiile au circulat cu o întârziere nefirească, care nu va fi susținută nici de alte documente contemporane. Vezi și Neumann 2015, 142.

³⁹ Borsa 1991–1993, 343.

⁴⁰ Monumenta rusticorum 1979, 193.

⁴¹ Omnes illos, qui de ipsorum partes medio partes ipsorum tumultuancium sequi participesque scelerum eorum reperti fuissent, captos ad manus egregii Ioannis Thornallyay puniendos et meritis penis mulctandos tradiderint plerosque eiam nobiles de rusticorum captivitate eliberaverint ...; Monumenta rusticorum 1979, 401.

⁴² Barta, Fekete 1973, 191; Barta, 1977, *passim*.

⁴³ Neumann 2015, 142.

⁴⁴ Laurencius pap fugam dedit ad Zilah; inde quidem crucigeros omnes ad terram prostrauerunt. Hic, lector, fides jam destructa est Hungarorum...Et sic admodum captum deduxerunt ad vaiuodam Transilvaniensem, et gratiam obtinuerunt.

amintesc în 2 septembrie 1514 faptul că Laurențiu a fost capturat undeva la frontiera cu Moldova, mai precis pe lângă Reghin⁴⁵ și a fost întors către Cluj⁴⁶, unde a fost executat.

Conchidem că episodul din jurul cetății Clujului a reprezentat un moment foarte important în evoluția mișcării din anul 1514, fiind una dintre cele mai importante ciocniri între trupele cruciate și cele nobiliare. Cifrele la care se ridică pierderile de ambele părți sunt substanțiale. Deși victoria a aparținut trupelor nobiliare, costurile se ridicau la mii de morți în tabăra învingătorilor și pagube materiale care vor fi amintite de documente, în privința întregului teritoriu transilvănean, până și în jurul anului 1520, în cadrul unor procese de despăgubire și confiscare a posesiunilor, ca urmare a evenimentului din 1514.

Înfrângerea trupelor cruciate a însemnat un pas cheie în vederea stingerii focarelor sedicioase, cruciații pierzând pe unul dintre cei mai activi lideri ai mișcării, anume pe preotul Laurențiu. De asemenea, luptele de la Someșeni au marcat apusul mișcărilor sedicioase din anul 1514, trupele răscolite fiind tot mai izolate și dezorganizate după acest episod. Declinul cruciadei sedicioase a devenit tot mai evident după victoria trupelor nobiliare, fiind recuperate mai multe cetăți importante, precum Oradea sau Timișoara. La scurt timp după episodul de la Someșeni și recuperarea cetății Clujului, însuși capul mișcării sedicioase, Gheorghe Doja, a fost capturat și executat, iar mare parte dintre răscolății care au supraviețuit, s-au predat. În acest context, legatul pontifical, cardinalul Bakócz Tamás a pierdut din popularitate și influență în Regatul Ungariei, dar și la curia pontificală, de unde nu i-au mai fost încredințate misiuni legate de amploarea celei cruciate. Pe acest fond a crescut considerabil puterea și influența lui Ioan Szapolya, voievodul Transilvaniei și principalul oponent al trupelor lui Doja. Deși focarele răscolite au fost stinse într-un ritm alert, anul 1514 a anunțat declinul Regatului Ungariei, care în 1526, marcat profund de probleme interne, s-a prăbușit în urma înfrângerii de la Mohács.

BIBLIOGRAFIE:

- Barta, Gábor, Fekete Nagy, Antal. 1973. *Parasztháború 1514-ben*. Budapest: Gondolat.
- Barta, Gábor. 1977. *Keresztések áldott népe*. Budapest: Móra.
- Borsa, Gedeon. 1991–1993. „Korabeli tudósítások Nürnbergben az 1514. évi magyarországi parasztháborúról”. *Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve*.
- Fekete Nagy, Antal, Kenéz, Victor, Solymosi, László. 1979. *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium MDXIV*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gui Patin, Lettres de. 1846. *Nouvelle Édition Augmentée de Lettres Inédites*, Tome Troisième, Paris: J. B. Bailliére, Libraire de l'Académie Royale de Médecine.
- Neumann, Tibor (ed.). 2012. *A Szapolyayai család oklevéltára, vol. I, Levelek és oklevelek (1458- 1526)*. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet.
- Neumann, Tibor. *Bulgária – Erdély – Temesvár*. Tóth, Norbert, Neumann, Tibor (szerk.). 2015. *Keresztesekből lázadók, Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Budapest: MTA Bölcsészettudomány Kutatóközpont Történettudomány Intézet.
- Olomucensis, Stephani Taurini. 1519. *Stauromachia, idest Cruciatorum Servile Bellum. Quod anno ab orbe redempto post sesquimillesimum quartodecimo et Pannoniam et Collimitaneas provincias valde miserabiliter depopulaverat. In quinque libros summatim digestum. Ejusdem Index eorum, quae in hoc opere visa sunt annotatu digniora*. Viena: Ioanem Singrenium.
- Rusu, Adrian Andrei. 1983. „Răscoala din 1514 în părțile sălăjene.” *Acta Musei Porroliensis* nr. 7.
- Stone, Jon. R. 2005. *The Routledge Dictionary of Latin Quotations*. New York and London: Routledge.
- Szerémi, György. 1857. *Emlékirata Magyarország romlásáról, 1484–1543*, Eggenberger Ferdinánd Akadémiai, Úgy Geibel, Hartleben, Kilián Egyetemi, Lampel, Lauffer és Stolp, Pfeifer Pesti. Pest: Haas Bécsi Könyvtárosoknál.
- Vapereau, Gustave. 1876. *Dictionnaire Universel des Littératures*, Paris: Hachette.

Sitografie:

<http://mek.niif.hu/02500/02570/02570.htm#7>

Et Laurencium exuerunt, et corpus diuinum apud se reperissent, et cum hoc damnauerunt ad mortem; Szerémi 1857, 69–70.

⁴⁵ Szászregén (magh.).

⁴⁶ Borsa 1991–1993, 343.